

РОЗДІЛ 6

Психологічний практикум

Лекція 20. Загальне уявлення про психодіагностику як інтегративну науково-технологічну дисципліну

Вивчивши тему лекції, ви повинні уміти:

- Сформулювати предмет та завдання психодіагностики
- Дати загальну характеристику психодіагностичних методик
- Розкрити сутність надійності, валідності та стандартизації психодіагностичних тестів

У психологічному словнику дається наступне визначення: “Психодіагностика – це галузь психологічної науки, що розробляє методи виявлення й вимірювання індивідуально-психологічних особливостей особистості”. “Психодіагностика виступає як інтегративна науково-технологічна дисципліна, що спирається на наукові теорії диференціальної психології й математизовану технологію конструювання тестів (психометрика), а в результаті розробляє й використовує репертуар конкретних психодіагностичних методик для вирішення конкретних практичних задач” (А.Г. Шмельов).

Психодіагностика спрямована на вимір якоїсь якості, постановку діагнозу на цій основі, знаходження того місця, яке займає респондент серед інших за вираженістю особливостей, що вивчаються.

Можна говорити про два типи діагнозу. По-перше, діагноз на основі констатації, наявності чи відсутності якої-небудь ознаки. По-друге, діагноз, що дозволяє знайти місце респондента чи групи респондентів на “вісі континууму” за вираженістю тих чи інших якостей. Психодіагностичні методики покликані досить швидко й належно забезпечувати збір даних про респондента для формулювання психологічного діагнозу.

Психологічний діагноз – це структурований опис комплексу взаємопов’язаних психічних властивостей – здібностей, мотивів, стійких особливостей особистості. Поставлений діагноз може супроводжуватися рекомендаціями з розвитку чи корекції досліджуваних якостей і призначатися не тільки фахівцям (педагогам, практичним психологам, соціальним працівникам та ін.), але і самим обстежуваним.

Основними функціями психодіагностики в системі сучасної вищої освіти є здійснення контролю за формуванням необхідних знань і професійно важливих якостей, оцінка особливостей розумового й особистісного розвитку студентів у ході навчання, оцінка якості самої освіти. Все більшого поширення набуває застосування психодіагностичних методик для підбору абітурієнтів у ті чи інші навчальні заклади.

Психодіагностика у вузі покликана допомогти у вирішенні практичних завдань із вдосконалення навчально-виховного процесу і підготовці фахівців вищої кваліфікації. Відомо, що успішність навчальної діяльності студентів залежить як від рівня інтелектуального розвитку і спеціальних здібностей, необхідних для оволодіння даною професією, так і від особливостей особистості і мотивації. Психодіагностика зазначених психологічних особливостей дозволить більш ефективно здійснювати відбір абітурієнтів і подальший розвиток здібностей і умінь студентів, проводити необхідну корекцію навчально-виховного процесу з врахуванням індивідуальних психологічних особливостей.

Головною метою психодіагностики є забезпечення повноцінного психічного й особистісного розвитку. Зрозуміло, психодіагностика робить це доступними їй способами, тобто прагне розробляти такі методи, які б дозволяли надавати допомогу в розвитку особистості у подоланні виникаючих труднощів тощо.

Головною метою психодіагностики стає створення умов для проведення прицільної корекційно-розвиваючої роботи, вироблення рекомендацій, проведення психотерапевтичних заходів тощо.

Н.Ф. Тализіна так сформулювала основні функції психодіагностики в освіті на сучасному етапі: “Вона втрачає своє дискримінаційне призначення, хоча і зберігає у визначених межах прогностичну роль. Головною її функцією повинно бути визначення умов, найбільше сприятливих для подальшого розвитку даної людини, допомога при розробці програм навчання і розвитку, що враховують своєрідність наявного стану її пізнавальної діяльності”.

Таким чином, психодіагностика здійснюється заради прогнозу, тобто за рядом ознак визначає психічну властивість, що є причиною певної поведінки, і прогнозує цю поведінку (критеріальна поведінка), наприклад, діагностуються здібності студентів для того, щоб спрогнозувати їх подальше навчання, успішність (навчання – критеріальна поведінка, а успішність – критеріальний показник). Успішне прогнозування можливе тоді, коли вимірювана психічна властивість є причиною даної критеріальної поведінки.

Виділяють психодіагностичні ознаки, психодіагностичні категорії і діагностичний висновок.

Психодіагностичні ознаки можна безпосередньо спостерігати і реєструвати, а психодіагностичні категорії – це сховані внутрішні психологічні фактори (психологічні причини), що обумовлюють певну поведінку й особливості людини. Труднощі психологічного діагнозу полягають в тому, що між ознаками і категоріями часто не існує твердих взаємно-однозначних зв'язків. Технологічні прийоми одержання цих первинних психодіагностичних ознак і логічні правила їхнього синтезу в діагностичні категорії – це головний предмет і продукт розвитку психодіагностики. Основні принципи і математизована технологія створення стандартизованих вимірювальних психодіагностичних методик розробляються в психометриці.

Для діагностики інтелектуального розвитку, спеціальних здібностей і професійно важливих психологічних якостей людей, їхніх особистісних якостей і мотиваційної сфери потрібен широкий арсенал психодіагностичних методик.

Загальна характеристика психодіагностичних методик

Психодіагностика включає використання:

- 1) стандартизованих методів;
- 2) клінічних експертних методик (заснованих на якісних експертних оцінках).

Стандартизовані методи ефективніші, коли потрібно одержати хоча б наближені дані про цілу групу людей у короткий термін і при цьому прийняти суворо альтернативне рішення, що вимагає кількісного обґрунтування своєї надійності. Вони краще захищені від можливих помилок, що виникають внаслідок низької психодіагностичної кваліфікації виконавця, що проводить тест. Клінічні методики більш ефективні в руках досвідчених професійних психологів, вони дозволяють глибше і точніше проникнути в особливості особистості конкретної людини, але вимагають багато часу на індивідуальну роботу з даною людиною. Клінічні методики найбільш ефективні, якщо за їх результатами сам психолог-діагност проводить корекцію, психотерапію чи тренінг із даною обстежуваною людиною.

У психодіагностиці прийнято розрізняти методики за ступенем їх формалізованості. За цією ознакою можна виділити дві великі групи методів: малоформалізовані і високоформалізовані. До першої відносяться спостереження, бесіди, аналіз різноманітних продуктів діяльності. Ці прийоми дозволяють фіксувати деякі зовнішні поведінкові реакції респондентів у різних умовах, а також переживання, почуття, деякі особистісні особливості й ін. Використання малоформалізованих методів вимагає високої кваліфікації діагноста, оскільки найчастіше немає стандартів проведення обстеження й інтерпретації результатів. Фахівець повинен спиратися на свої знання про психологію людини, практичний досвід, інтуїцію. Проведення подібних обстежень часто являє собою тривалий і трудомісткий процес. З огляду на ці особливості малоформалізованих методик бажано застосовувати їх у комплексі з методиками високоформалізованими, що дозволяють одержувати результати, у меншому ступені залежні від особистості самого експериментатора.

До методик високого рівня формалізації відносяться тести, анкети й опитувачі, проективні техніки і психофізіологічні методики, їх відрізняє цілий ряд характеристик, таких як регламентація процедури обстеження (однаковість інструкцій, часу проведення й ін.), обробка й

інтерпретація результатів, стандартизація (наявність строго визначених критеріїв оцінки: норм, нормативів і ін.), надійність і валідність.

Діагностична процедура будується таким чином, щоб жоден респондент не мав переваг над іншими (не можна давати індивідуальних пояснень, змінювати час, відведений на обстеження, і т.д.).

Із всіх існуючих методик на сьогоднішній день найбільш розповсюдженими є тести – досить короткі стандартизовані проби, іспити, що дозволяють в обмежений період часу одержати характеристики індивідуально-психологічних особливостей людини за визначеними параметрами. Тести класифікуються за декількома принципами, серед яких найбільш значимими є форма, зміст і мета психологічного тестування. За формою проведення тести можуть бути індивідуальними і груповими, усними і письмовими, бланковими, предметними, апаратурними і комп'ютерними, вербальними і невербальними. При цьому кожен тест має кілька складових частин: настанови з вказівками до роботи з тестом, тестовий зошит із завданнями, якщо необхідно – стимулюючий матеріал чи апаратуру, лист відповідей (для бланкових методик), шаблони для обробки даних. У вказівках наводяться дані про цілі тестування, вибірки, для якої тест призначений, про результати перевірки на надійність і валідність, способи обробки й оцінки результатів. Завдання тесту, які згруповані в субтести (групи завдань, об'єднані однією інструкцією), поміщені в спеціальному тестовому зошиті (тестові зошити можуть бути використані багаторазово, оскільки правильні відповіді позначаються на окремих бланках). Якщо тестування проводиться з одним респондентом, то такі тести називаються індивідуальними, якщо з декількома – груповими. Кожен тип тестів має свої переваги і недоліки. Перевагою групових тестів є можливість охоплення великих груп респондентів одночасно (до декількох сотень людей), спрощення функцій експериментатора (читання інструкції, точне дотримання часу), більш однакові умови проведення, можливість обробки даних на ЕОМ тощо.

Основним недоліком групових тестів є зниження можливостей в експериментатора домогтися взаємопорозуміння з респондентами, зацікавити їх. Крім того, при груповому тестуванні утруднений контроль за функціональним станом респондентів, таким як тривожність, стомлення й ін. Іноді для того, щоб зрозуміти причини низьких резуль-

татів по тесту якого-небудь випробуваного, варто провести додаткове індивідуальне обстеження. Індивідуальні тести позбавлені цих недоліків і дозволяють психологу-викладачеві визначити в результаті не тільки бали, але і цілісне уявлення про особистісні особливості того, кого тестують (мотивації, відношення до інтелектуальної діяльності й ін.).

Переважає більшість наявних в арсеналі психолога-викладача тестів є бланковими, тобто представлені у вигляді письмових завдань, для виконання яких вимагаються лише бланки й олівець. У предметних тестах для виконання завдань поряд із бланками можуть використовуватися різноманітні картки, малюнки, кубики тощо. Тому предметні тести вимагають, як правило, індивідуального підходу.

Для проведення апаратурних тестів необхідні спеціальна апаратура і обладнання; як правило, це спеціальні технічні засоби для виконання завдань чи реєстрації результатів, наприклад комп'ютерні пристрої. Однак комп'ютерні тести прийнято виділяти в окрему групу, тому що останнім часом цей автоматизований вид тестування у формі діалогу респондента й ЕОМ одержує все більше поширення. Тестові завдання з'являються на екрані дисплея, а відповіді заносяться в пам'ять ЕОМ. При комп'ютерному тестуванні значно полегшується обробка даних, які можуть бути представлені у вигляді таблиць, графіків, малюнків. Варто підкреслити, що цей тип тестування дозволяє провести аналіз таких даних, які в інших випадках одержати неможливо. Це може бути час виконання кожного завдання тесту, кількість відмовлень чи звертань за допомогою тощо. Завдяки цьому дослідник одержує можливість провести глибоку діагностику індивідуальних особливостей мислення респондента, темпових і інших характеристик його діяльності.

У вербальних тестах робота респондента здійснюється у вербальній, словесно-логічній формі, у невербальних – матеріал представлений у вигляді малюнків, графічних зображень.

Загальне уявлення про надійність, валідність і стандартизацію психодіагностичних тестів

Найважливішими показниками якості психодіагностичних методик є надійність і валідність. Надійність психодіагностичних методик свідчить

про повторюваність, стабільність результатів, про їх постійність і стійкість. Вона показує, наскільки точно здійснюються психологічні вимірювання, наскільки можна довіряти отриманим результатам.

Іншим показником якості методики являється її валідність.

За визначенням видатного американського тестолога А. Анастازی, “валідність тесту – це поняття, яке дає нам зрозуміти, що вимірює тест і наскільки добре він це робить”. Валідність свідчить про те, чи придатна дана методика для вимірювання певних якостей, особливостей і наскільки ефективно вона це робить.

Стандартизованість психодіагностичної методики передбачає, з одного боку, єдину стандартну процедуру її проведення і обробки результатів, а з іншого боку, переклад “сирих початкових результатів тесту” в стандартну шкалу тестових балів, у результаті чого можна співставити результати в різних тестах.

Перевірте свої знання

1. Що являє собою психодіагностика, з якими галузями знань вона пов'язана?
2. Розкрийте цілі та завдання психодіагностики.
3. Дайте загальну характеристику психодіагностичних методик.
4. Розкрийте загальну сутність надійності, валідності та стандартизації психодіагностичних тестів.

Література

1. Анастازی А. Психологическое тестирование: В 2 кн. / Пер. с англ.; Под ред. К.М. Гуревича, В.И. Лубовского. – М., 1982. – Кн. 1-2.
2. Бурлачук Л.Ф., Морозов С.М. Словарь-справочник по психодиагностике. – СПб.: Питер Ком, 1999. – 528 с.
3. Общая психодиагностика / Под ред. А.А. Бодалева, В.В. Столина. – М.: Изд-во Москв. ун-та, 1987. – 304 с.
4. Основы психодиагностики / Под ред. В.Г. Шмелева. – Ростов-на-Дону, 1997.
5. Тальзина Н.Ф. Управление процессом усвоения знаний. – М., 1984.